

УНИВЕРЗИТЕТ „ДОН НЕЗБИТ“

Гоце Делчева 8а, 11000 Београд

Извештај комисије о оцени докторске дисертације

УНИВЕРЗИТЕТУ „ДОН НЕЗБИТ“ БЕОГРАД
ФАКУЛТЕТУ ЗА МЕНАџМЕНТ У ЗАЈЕЧАРУ

02 Број 612-003-733

Датум 07.07.2016

ЗАВРШНИ РАД НА СТУДИЈАМА ТРЕЋЕГ СТЕПЕНА ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

На основу одлуке Сената Универзитета од 24.07.2016, пошто смо проучили урађену
ДОКТОРСКУ ДИСЕРТАЦИЈУ под називом:

**« ЗНАЧАЈ МУЛТИНАЦИОНАЛНИХ КОМПАНИЈА У ПРОЦЕСУ
ПРИВАТИЗАЦИЈЕ ПРЕДУЗЕЋА У СРБИЈИ »**

кандидата: Мр Драгана Богојевића подносимо следећи:

РЕФЕРАТ

1. Основни подаци о кандидату, докторској дисертацији/ уметничком пројекту

Мр Драган Богојевић рођен је 04. септембра 1963. године у Сокобањи. Основну школу завршио је у Мужинцу, а средњу економску у Сокобањи. Затим, уписује и завршава Вишу трговачку школу у Београду, смер организатор продаје и дипломира 1996. године на Економском факултету «Даница и Јанићије Карић» у Београду. Звање Мастер правник стиче на Факултету за пословне студије и право у Београду. После дипломске студије уписује на универзитету «Мегатренд-Факултет за менаџмент у Зајечару 2007. године, на коме је положио све испите са просечном оценом 8. Магистарски рад под називом «Својинска трансформација и ефикасност пословања привреде Републике Србије» успешно је одбранио 2009 године, стекавши звање Магистар економских наука.

Обављао је многе одговорне послове у привреди. Најпре, директор омладинске задруге «Младост», директор Стамбене задруге «Соко-стан» у Сокобањи, директор ДОО «Шумадија» такође из Сокобање, а сада је власник и директор ДОО «Узор-технички преглед» у Сокобањи.

Био је председник Омлдинске организације у Сокобањи, а сада је члан Привредне коморе у Зајечару и Општинског већа у Сокобањи.

До сада је објавио следеће радове:

1. Илић,С, Матић, Б, **Богојевић, Д**,(2015): Европска инвестициона банка и финансирање инфраструктуре у Републици Србији, часопис *Енергија*, бр3-4, март 2015, УДЦ 620.9, ИССН бр. 0354-8651, стр 297-301
2. Стевановић, М, Илић, С, **Богојевић,Д**, Д. (2016),Стање енергетског сектора у Републици Србији у периоду транзиције, часопис *Енергија*, бр 5, Савез енергетичара Србије, Београд, ИССН 0354-8651, УДЦ :622.62:339.13 (у штампи)
3. Nikolić,R., Vušović,N., Fedajev,A.,Svrkota,I.,**Bogojević,D.** (2013) :Business economy of RTV Bor, trends and possibilities, EMIT, Volume 2/ Number 2 / 2013, Technical Faculty in Bor, University of Belgrade, ISSN 2217-9011 e-ISSN 2334-6531 pp.95-99.

4. **Богојевић, Д.:** Контни оквир и садржај рачуна у контном оквиру за добровољне пензиске фондове, Порески саветник, Београд 2011, стр. 65-68.
5. **Богојевић, Д.:** Подстицај у пољопривреди –услови и начини коришћења премије за млеко за 2011. години, Порески саветник, Београд, 2011 стр. 81-86.

2. Предмет и циљ докторске дисертације/уметничког пројекта

У другој половини прошлог и првим деценијама овог века, долази до великих реформских промена у светској привреди. Либерализација пословања, деестатизација, те глобализација одлике су савремене економске стварности. То је омогућило висок степен слободе при кретању људи, робе и капитала. Интерес је обострани, како развијених тако и земаља у развоју.

Посебну улогу и значај у тим процесима имају мултинационалне компаније. Оне данас представљају окосницу савременог пословања, те носиоци привредног развоја у светској економији. Оне доприносе алокацији и бољем коришћењу расположивих ресурса, увођењу нових технологија, појави нових производа и услуга, стимулацији нових видова тражње, увођењу нових метода рада и пословања.

Своје филијале у иностранству мултинационалне компаније отварају, пре свега, ради својих интереса-остваривање профита. За земље у развоју и транзиционе привреде стране директне инвестиције значе подстицај убрзаном привредном развоју, кроз валоризацију расположивих природних и привредних ресурса.

Република Србија је једна од транзиционих земаља, која је реформама приступила још почетком деведесетих година прошлог века. Тај процес је нарочито интензиван почетком овог миленијума. Приватизација друштвеног и државног капитала представља окосницу ових активности, и полазну основу за стварање модерне и савремене тржишне привреде у нашој земљи.

Предмет дисертације је приватизација друштвеног и државног капитал у досадашњем периоду у Републици Србији, те допринос мултинационалних компанија том процесу.

У досадашњем периоду у приватизацији наших привредних субјеката учествовале су многе познате мултинационалне компаније. Оне су уложиле значајна средства у њиховом економском оспособљавању. Данас су то успешне филијале и носиоци нашег привредног развоја – НИС, Фијат аутомобили Србије, Тигар, Phillipe Morice, Air Србија, Теленор, Хемофарм итд.

Управо, приватизација предузећа је била главни мотив досадашњег доласка мултинационалних компанија у нашој земљи. Мало је значајних улагања и гринфилд инвестиција. Собзиром да се приватизација друштвених предузећа приводи крају, очекује се да стране директне инвестиције у наредном периоду највећим делом буду у виду гринфилд инвестиција.

Циљ рада је сагледавање ефеката приватизације у Србији, те допринос мултинационалних компанија тим ефектима. У том смислу, остварени ефекти се посматрају са више аспеката, и то:

- *Кроз стране директен инвестиције.* Улагања могу бити при куповини предузећа и накнадним инвестирање. Тиме се решава један од водећих проблема наше економије односно недостатак финансијских средстава за даљи развој;

- *Запосленост.* Транзиционе земље, а тиме и Србија, се суочава са великом незапосленошћу. Доласком мултинационалних компанија стање у овој обласи може бити да се побољша. Међутим, многа предузећа која су ушла у процес приватизације имале су вишак запослених. У првој фази долази до отпуштања вишак радника да би се касније, са стабилизациом пословања, приступило новом запошљавању. Најповољније ефекте у погледу запошљавања, то је запошљавање у фирмама које имају пословне односе са филијалама матичних компанија;

- *Извоз.* Мултинационалне компаније које су кроз процес приватизације присутан на нашем тржишту, углавном су извозно оријентисане. То је посебно битно за наш трговински и платни биланс. Многе филијале су сада наши највећи извозници;

- *Остало.* Мултинационалне компаније својим присуством унапређују перформансе предузећа, увођењем савремене технике и технологије, новом организациом рада и пословања, унапређују знања и образовања запослених. Затим, развој кооперативних односа са многим привредним субјектима, учествовање у реализацији многих локалних пројеката и др.

2. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Истраживања која су извршена у раду, од стране кандидата, полазе од основне хипотезе која гласи:

« Што је већа присутност мултинационалних компанија при приватизацији привредних субјеката у земљи, то је бржи њен привредни раст и развој »

Помоћне хипотезе које су се користиле у доказивању основне хипотезе:

1. Веће присуство мултинационалних компанија обезбеђује савремену технику и технологију у пословању, већу ефикасност у пословању и боље резултате на тржишту.

2. Приватизацијом друштвених и јавних предузећа од стране мултинационалних компанија обезбеђује се профитабилно пословање, већа запосленост и бољи животни стандард.

Земље у развоју и транзиционе привреде немају довољно средстава да финансирају њихов убрзани раст и развој. Излаз виде у иностраном капиталу, који треба да дође преко страних директних инвестиција. Главни носиоци тих активности су мултинационалне компаније.

Република Србија је кроз процес приватизације успела да привуче велики број мултинационалних компанија. Захваљујући томе многа предузећа, која су била у неповољном економском положају, су се пословно и економски стабилизовала. Данас су то препознатљиви привредни субјекти у нашој земљи са перспективним развојем. Тиме се ствара једна здрава и стабилна основа наше привреде за дугорочнији одрживи развој.

Управо, присутност мултинационалних компанија и ефекти које оне постижу доприноси позитивним трендовима у нашој економији. То се огледа преко раста БДП, запослености, извоза, смањења буџетског дефицита, због већег прилива у буџет, очекује се и смањење јавног дуга.

Већ је истакнуто да мултинационалне компаније у циљу остварења већег профита користе савремену технику и технологију у пословању. У досадашњем периоду оне су уложиле знатна средства у повећању техничке опремљености приватизационих предузећа – НИС 2,5 милијарди долара, Фијат аутомобили Србије преко милијарду ЕУРА, ВИП једну милијарду Еура, Хемофарм 0,7 милијарде Еура, DELHAIZE скор 0,8 милијарди Еура, Теленор близу две милијарде Еура, Phillipe Morice 0,8 милијарди Еура. То је омогућило већи обим пословања и боље позиционирање на тржишту, квалитетније оутпуте. Веће присуство мултинационалних компанија обезбеђује савремену технику и технологију у пословању, већу ефикасност у пословању и бољим резултатима на тржишту.

Приватизацијом мултинационалних компанија обезбеђује се профитабилно пословање, већа запосленост и бољи животни стандард. Спроведена анализа показује да предузећа која су приватизована остварују боље пословне резултата него пре приватизације. Посматране компаније су на врху ранг листе наше привреде по оствреној добити (НИС, Теленор, Тигар, Хемофарм).

4. Кратак опис садржаја

Докторска дисертација је написана на 201 страни. У раду су посебно обрађене 8 целине. Рад има 31 слику, 29 табела и 2 графикона.

Структура рада:

УВОД - Мултинационалне компаније темеље своју производњу на примену високе технологије и релативно јефтиној радној снази. Развој технике и технологије омогућава им да делове неког коначног производа производе на разним странама света тј. у земљама у којима је то најјефтиније. За састављање коначног (финалног) производа такође се одабирају земље које имају најповољнију локацију тј. где је то најучинковитије. Да мултинационалне компаније имају важну улогу у економији света говори и податак да је 80-их година 20. века у њима произведено 25% светских индустријских производа, док данашње мултинационалне компаније остварују или надзиру 42% вредности светске трговине. Мултинационалне компаније највећи удео имају у хемијској, електротехничкој и аутомобилској индустрији. Већина мултинационалних компанија остварује годишњу зараду која је често већа од прихода појединих земаља света што им даје политичку и економску моћ, тј. омогућују им да утичу на доношење одређених закона, наравно у своју корист.

Број мултинационалних компанија стално се повећава, а оних које остварују укупни годишњи промет већи од 100 милиона америчких долара већ има преко 1200. Почетком 90-тих година 20. века у свету је пословало око 37.000 мултинационалних

компанија које су имале око 170.000 подружница или ћерки компанија, а 2003. године око 40.000 мултинационалних компанија са око 280.000 хиљада подружница, што је просечно 7 подружница по једној компанији. Њихов просторни распоред тј. седишта мултинационалних компанија врло су неравномерно распоређена и налазе се у привредно најразвијенијим деловима света.

1. МЕТОДОЛОШКО-ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА - Предмет истраживања односи се на упоређивање економских параметара предузећа која су приватизована од стране водећих мултинационалних компанија. Предмет су управо водеће мултинационалне компаније које тргују на светском тржишту а које се руководе искључиво високим профитом. Утицај МНК огледа се у њиховом значају на повећање макроекономских показатеља што доводи до повећања конкурентности националних економија. Глобално тржиште подразумева трансфер знања, капитала и технологије између МНК и предузећа у Србији. Предмет истраживања су управо предузећа која су у поступку приватизације, купљена од стране водећих МНК.

Циљ истраживачког рада је да се прикажу ефекти након спроведене приватизације од стране мултинационалних компанија. У раду су на основу статистичке обраде параметара добијени резултати који показују колики је утицај мултинационалних компанија на простору националне економије. Основна хипотеза у раду гласи:

ШТО ЈЕ ВЕЋА ПРИСУТНОСТ МУЛТИНАЦИОНАЛНИХ КОМПАНИЈА ПРИ ПРИВАТИЗАЦИЈИ ПРИВРЕДНИХ СУБЈЕКТАТА У ЗЕМЉИ, ТО ЈЕ БРЖИ ЊЕН ПРИВРЕДНИ РАСТ И РАЗВОЈ.

Помоћне хипотезе које су се користиле у доказивању основне хипотезе:

1. Веће присуство мултинационалних компанија обезбеђује савремену технику и технологију у пословању, већу ефикасност у пословању и боље резултате на тржишту.
2. Приватизацијом друштвених и јавних предузећа од стране мултинационалних компанија обезбеђује се профитабилно пословање, већа запосленост и бољи животни стандард.

2. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, ТРАНЗИЦИЈА И МЕЂУНАРОДНА ПОСЛОВНА АКТИВНОСТ - Глобализација подразумева брисање традиционалних тржишних граница тако да светско тржиште постаје јединствено тржиште на којем учесници директно конкуришу. Предузећа са глобалним амбицијама искористила су законске регулативе за дислокацију својих активности у подручјима са јефтинијим ресурсима и радном снагом. У условима глобализације важи стратегија компетентности повезивања и сарадње са другима као и отворености. Предузећа која послују глобално, купују друга предузећа која су се наша у кризи, нарочито у привредама у транзицији, како би дошла до јефтинијих ресурса и незасићених тржишта.

Технологија је један од главних подстицаја глобализације. Није тешко уочити да се свет креће ка конкуренцији у глобалним технологијама. Технологија је "производ" који по стварању доста брзо постаје прибављив свуда. Нема озбиљних баријера за коришћење нових технологија у добром броју земаља. Повећање међународне трговине, иностраних

директних инвестиција и смањење баријера за кретање роба и услуга као и фактора производње преко националних граница отвара простор за глобалну конкуренцију. Са економског аспекта најважнији савремени метод глобализације представља деловање мултинационалних компанија. Мултинационалне компаније, којих данас у свету има око 60.000, са преко 800.000 филијала, контролишу око једну четвртину укупне светске производње. Деловање мултинационалних компанија је најважнији метод глобализације са економског аспекта, због тога што је основни мотив пословања мултинационалних компанија, као и код свих других фирми, максимизација профита.

3. МУЛТИНАЦИОНАЛНЕ КОМПАНИЈЕ У СВЕТСКОЈ ЕКОНОМИЈИ -

Кључну улогу у процесу глобализације пословања имају мултинационалне компаније. Мултинационалне компаније се описују као компаније које послују широм света. Овакве компаније имају седиште у једној земљи, а послују у много других земаља (General Motors, IBM, General Electric, Sony, Toyota). Финансијска моћ мултинационалних компанија је задивљујућа. Двадесетпет највећих компанија имају финансијску снагу која превазилази финансијску снагу многих земаља. Ако се упореди годишња продаја компанија са бруто националним дохотком установиће се да је General Motors већи од Швајцарске, Пакистана и Јужне Африке, да је IBM компанија већа од Саудијске Арабије. Просечна стопа раста најуспешнијих светских мултинационалних компанија у том периоду два до три пута је већа од стопе раста најнапреднијих индустријских земаља. Контролишући 20% светске трговине и око 70% технологије, мултинационалне компаније остварују новостворену вредност преко три милијарде долара, а то је вредност која надмашује висину друштвеног производа преко 80% земаља у развоју.

Инвестиције транснационалних компанија на одређеној територији могу утицати на повећање укупних инвестиција те земље у наредним периодима. То се дешава уколико као резултат иницијалног улагања транснационалних компанија дође до повећања прилива стране директне инвестиције из других транснационалних компанија или ако дође до повећања домаћих инвестиција. Мултинационалне компаније се сматрају једним од покретача развоја националних привреда. Досадашња искуства показују да су страна улагања играла значајну улогу у структурним променама производње и извоза у земљама корисницама ових средстава. За земље које имају отежан приступ међународном тржишту капитала страна улагања представљају "вентил" за ангажовање иностраних средстава. Страни капитал без обзира како улази у земљу, директним улагањем и докапитализацијом или куповином и преузимањем предузећа, доприноси развоју јер се преко њега долази до нових знања и технологија, шири тржиште, обезбеђује већи квалитет производње и потрошње и др. У потенцијалну земљу домаћина иностране директне инвестиције доносе интегрисани пакет материјалних ресурса (капитал, технологија, менаџмент, маркетинг, организациона знања, обука радне снаге и сл.) који служи као алтернатива миграцији радне снаге и као стимуланс привредном развоју.

4. ЗНАЧАЈ МУЛТИНАЦИОНАЛНИХ КОМПАНИЈА ЗА ИНВЕСТИРАЊЕ У СРПСКУ ПРИВРЕДУ - Србија дели искуство осталих транзиционих земаља: ефекти досадашњег прилива страних директних инвестиција су пропорционални њиховом скромном обиму. Стране директне инвестиције су пратиле процес приватизације, и у највећем делу пласиране у преузимање постојећих фирми. Највећи део страних директних инвестиција је пласиран у сектору услуга: трговини, банкарству, телекомуникацијама, туризму и угоститељству, пословним услугама, дистрибуцији нафтних деривата. У производном сектору, СДИ су пласиране у примарну и секундарну прераду метала и неметала, експлоатацију минералних вода, прехранбену индустрију, производњу пива, млека и млечних производа.

Захваљујући одабраном методу приватизације (продаја фирми путем тендера и аукција), Србија пролази кроз транзицију уз растући прилив страних директних инвестиција. Прилив инвестиција у Србију значајно расте након 2005. године, достигавши најпре захваљујући доласку великих мултинационалних компанија попут: Теленора, Mobilkoma, Filip Morisa, Ball Packaginga, а затим и другим доласцима. Главне стране директне инвестиције одлазиле су у банкарство, телекомуникације, производњу цигарета, пива, цемента, челика, подних облога и хемијску индустрију. Поред улагања у производњу, стране директне инвестиције су нашле простора и у сфери банкарства, посебно се могу истаћи аранжмани између Банка Интеса и Делта банке, као и улагања грчке Alpha Bank у Јубанку.

Стратегије које мултинационалне компаније примењују како би ушле на домаће тржиште, сличне су оним које спроводе на светском тржишту, приликом уласка у неку нову националну привреду. Компаније посматрају српско тржиште као интегрални део европског и светског тржишта. Често им Србија представља "одскочну даску" за освајање тржишта ЦЕФТА-е или тржишта Руске Федерације са којом Србија има склопљен Уговор о слободној трговини.

5. МОГУЋНОСТИ УНАПРЕЂЕЊА СВОЈИНСКЕ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ И ЕФИКАСНОСТ ПРИВРЕЂИВАЊА - У земљама тржишне привреде појам приватизације везује се за излагање продаји државних предузећа. Ради се о продаји целе фирме, њеног дела или контролног пакета акција. Сва досадашња искуства показују да нема успешне тржишне привреде без доминације тржишне својине. Зато се у бившим социјалистичким земљама, у којима је преко 90% својине било у различитим облицима државног и друштвеног власништва, морају спровести свеобухватни процеси транзиције, односно својинске трансформације. Без приватизације нема процеса транзиције у тржишну привреду. Не сме се заборавити да се процес приватизације одвија у условима процеса глобализације светске економије и да је то процес који озбиљно утиче на конкурентске позиције и најразвијенијих земаља у светској привреди с једне стране, а на другој страни постоји глобална конкуренција међу земљама које настоје да привуку инострани капитал.

Трансфер власништва са државних предузећа на приватне и мешовите субјекте ствара велике политичке изазове влади. Очигледно је да са етичког и политичког становишта радници треба да буду делимично компензирани. Отуда је сасвим

оправдано омогућити запосленима да купују уз дисконтовану цену ограничени део акција у предузећима у којима су запослени, а која су подвргнута приватизацији. Наравно, постоји могућност да део радника не буде спреман на ово, што је превасходно политички аспект проблема, и да се они чак ангажују против процеса приватизације. Са друге стране, појаве продаје државне имовине у бесцење мимо свих прописа (у Мађарској је то названо спонтаном, а у Пољској номенклатурном приватизацијом) пружиле су велике аргументе противницима приватизације. Наравно, ту је и проблем процене вредности имовине и сагледавања правих потенцијала предузећа као једне од неопходних, припремних радњи у процесу приватизације и с тим у вези питање треба ли продавати предузећа рге него што се њихова вредност може одредити у систему рационалних цена.

6. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ЕФЕКТА ПРИВАТИЗАЦИЈЕ У СРБИЈИ И ЗЕМЉАМА ЦЕНТРАЛНЕ И ИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ - Прве су реформе у области приватизације спровеле Пољска и Мађарска, већ 1990. године, чиме је индикатор велике приватизације у овим земљама повећан на 2,00. Њихов пример је следила Румунија, која је већ наредне године приватизовала одређени број великих предузећа и повећала свој индикатор велике приватизације на 1,67, а након тога и Словачка, Бугарска и Хрватска 1992. године, Словенија и Македонија 1993. године, Албанија 1995. године, Босна и Херцеговина 1998. године, Црна Гора 1999. године и, тек на крају, Србија 2002. године. Осим што је последња започела реформе у овој области, Србија је и остварила најмањи напредак до краја посматраног периода. Са друге стране, највећи напредак у овој области оствариле су Мађарска и Словачка, чији је индикатор велике приватизације достигао вредност 4,00. Слична ситуација је и у области реструктурирања.

Обрађени подаци указују на то да Мађарска и Словачка, као привреде које су међу првима спровеле интензивне реформе, усмерене на приватизацију и реструктурирање реалног сектора, током посматраног периода бележе највеће учешће приватног сектора у стварању БДП-а од чак 80%. За њима следе, Албанија, Бугарска и Пољска, које су у току посматраног периода повећале учешће приватног сектора у стварању БДП-а на 75%, Хрватска, Румунија и Словенија, где је учешће приватног сектора достигло ниво од 70%, Црна Гора са 65% и на крају Босна и Херцеговина и Србија са учешћем од тек 60%. Овакве разликама у ефикасности спроведених реформи великим делом су резултат примењиваних метода приватизације.

Упоредном анализом се дошло до закључка да су земље које бележе високо учешће приватног сектора у стварању БДП-а управо оне које су као примарни метод користиле директну продају, а као секундарни метод ваучерску приватизацију (Мађарска, Словачка, Бугарска и Пољска). Овој групи треба додати и Албанију која има високо учешће приватног сектора у стварању БДП-а, а која је као примарни метод користила инсајдерску приватизацију. Србија је, пак, једина привреда која је примењивала метод аукције као примарни метод и директну продају као секундарни метод, али оваква комбинација метода није довела до жељених ефеката у реформи реалног сектора. Имајући у виду да Србија значајно заостаје у спровођењу приватизације у односу на већину посматраних транзиционих привреда, потребно је интензивирати реформе усмерене на успостављање подстицајног пословног амбијента, који омогућава ефикасније пословање свих привредних субјеката и јачање

предузетничке иницијативе у земљи. Као резултат тога, доћи ће до раста учешћа приватног сектора у стварању БДП-а и запослености, што представља основни предуслов за прелазак на тржишни начин привређивања.

На основу анализе уочава се да су приватизована предузећа остваривала повољније пословне резултате него она која још увек чекају на приватизацију. Ипак, треба имати у виду да приватизација сама по себи не доводи до унапређења пословања. Веома је важно наћи финансијски моћног инвеститора који ће имати довољно финансијских средстава да плати реалну вредност имовине предузећа и уложи у побољшање и проширење материјалне основе рада, али и довољно знања и искуства да спроведе адекватне мере стратешког реструктурирања предузећа и унапреди корпоративно управљање. Велики броја раскинутих уговора о приватизацији и лоше перформансе предузећа која су се нашла у оваквој ситуацији прави су доказ претходно наведене тврдње да не треба приватизовати предузећа по сваку цену, већ се на овај корак треба решити само у ситуацији када је за фирму заинтересован озбиљан купац.

7. ОСТВАРЕНИ ЕФЕКТИ ПОЈЕДИНИХ МУЛТИНАЦИОНАЛНИХ КОМПАНИЈА У ПОБОЉШАЊУ НАШЕ ЕКОНОМСКЕ СТВАРНОСТИ -

У Републици Србији послује већи број познатих МНК. Временом, њихов број се стално увећава. Томе у многоструки доприноси и непекидно унапређење пословног амбијента. У неким областима и подручјима постале су носиоци привредног развоја. У раду се сагледава петнаест компанија које су се афирмисале по својим пословним перформансама на подручју наше земље. То су: Нафтна индустрија Србије (НИС), Нови Сад, Coca Cola Београд, Фиат аутомобили Србија Крагујевац, Mercator – S Нови Сад, VIP mobile Београд, Хемофарм Вршац, Delhaize Србија Београд, Теленор Београд, Tigar Tyres Пирот, Lukoil Београд, Air Serbia Београд, Philip Morris Ниш, Tarkett Бачка Паланка, Holcim Параћин, Idea Србија Београд.

Како би се сагледали ефекти пословања поменутих МНК извршена је компаративна анализа њиховог пословања у 2011. и 2014. години. Годишњи приходи посматраних компанија су промењени, како појединачно, тако и збирно на нивоу свих компанија. Највећи годишњи приход 2014. године забележила је компанија НИС, која је повећала своје приходе за 28,68%, па они дате године износе 247620582000 динара. Највеће повећање је забележила компанија Фиат, чији су годишњи приходи повећани за 20,44 пута и износе 156064162000 динара. Као и 2011. године, најнижи годишњи приход је забележила компанија HOLCIM у износу од 4919825000 динара, при чему је он смањен у односу на 2011. годину за 24,81%. Укупни приходи свих посматраних компанија збирно су повећани за 47,12% и износе 856843873000 динара, а њихово учешће у укупним годишњим приходима свих компанија у Републици Србији је такође остало непромењено на нивоу од 0,01%.

Нето добитак/губитак како финални резултат пословања преузећа, указује да се квалитет економије пословања у овим компанијама значајно променио 2014. у односу на 2011. годину. Оно што је прво уочљиво из презентираних података је чињеница да је 2014. године двоструко мање компанија које су пословале са губитком у односу на 2011. годину (три у односу на шест у 2011. години). Највећу нето добит забележила је, као и 2011. године, остварио НИС. При том, нето добитак је 2014. године смањен у односу на 2011. годину за 24,73% и износи 30559237000 динара. Компаније Фиат, DELHAIZE и

Air SERBIA, које су 2011. пословале са губитком, 2014. године бележе нето добитак, док су преостале три компаније IDEA, LUKOIL и VIP MOBILE и 2014. пословале са губитком. Треба истаћи и то да је IDEA повећала нето губитак за чак 13,68 пута, па он 2014. године износи 13522721000 динара и уједно је и што ову компанију ставља на само зачеље међу посматраним компанијама по датом показатељу. Укупан износ нето добити свих посматраних компанија у посматраном периоду је повећан за 18,51% и износи 45399132000 динара, а учешће у укупној нето добити свих компанија у Републици Србији је повећано на 0,02%.

На бази обрађених података се може закључити да је 2014. године најбоље рангирана компанија НИС, са укупним збиром рангова од 11, што је двоструко мање него 2011. године када је прво место делила са компанијом Telenor, при чему су обе компаније имале збир рангова 23. Прву позицију НИС је заузео захваљујући првом месту по висини капитала и имовине по раднику и трећем по броју запослених, годишњем приходу по раднику и оствареном нето добитку по раднику. Затим следи Telenor, Philip Morris, Fiat, Tarkett, COCA-COLA, HOLCIM, HEMOFARM, TIGAR TYRES, четири компаније које деле 10. позицију – DELHAIZE, MERCATOR-S, LUKOIL и VIP MOBILE, Air SERBIA и, на крају, најлошије рангирана компанија IDEA.

8. УНАПРЕЂЕЊЕ ПОСЛОВНОГ ОКРУЖЕЊА - БИТАН ПРЕДУСЛОВ ПРИВЛАЧЕЊА СТРАНИХ МНК У НАШОЈ ЗЕМЉИ У БУДУЋЕМ ПЕРИОДУ -

Измена привредног амбијента представља један од најважнијих и најсложенијих задатака који се налази пред креаторима економске политике у Републици Србији. У претходном периоду није учињен значајан напредак у овој области, о чему сведочи и лош пласман српске привреде на ранг листама конкурентности и услова пословања које објављују водеће међународне економске и финансијске институције. Разлог томе је што не постоји континуитет у спровођењу реформи. Одређене реформе годинама чекају на имплементацију, док се у појединим областима након извесног напретка ситуација враћа на пређашње стање, увођењем контрадикторних мера или недоследним спровођењем већ усвојених.

Једна од значајних препрека са којима се инострани инвеститори сусрећу су бројне, дуготрајне и скупе процедуре везане за оснивање предузећа, издавање грађевинских дозвола, регистрацију власништва, плаћање пореза и слично. Процедуре за оснивање предузећа представљају један од иницијалних проблема са којима се инострани инвеститори суочавају приликом улагања у Републици Србији. Реструктурирање привредних субјеката није процес који је једном или одједном завршен што важи и за укупан процес транзиције националне привреде. У складу са укупним кретањима у светском економском окружењу неопходно је непрекидно усавршавати организациону и управљачку структуру не само предузећа него и укупан макроекономски ситем и његове компоненте. Како инфраструктура у Републици Србији још увек није на задовољавајућем нивоу, а представља један од биних предуслова за ефикасно обављање пословних активности, креатори економске политике би требало посебну пажњу да усмере на унапређење квалитета инфраструктуре, али и регулативе у овој области (имајући у виду да она још увек није у скалду са оном која се примењује у развијеним тржишним привредама).

Главни носиоци страних директних инвестиција су мултинационалне компаније. Њихова величина и моћ долазе до изражаја задњих деценија прошлог, а поготову почетком овог века. Сматра се да данас послује више од 100.000 мултинационалних компанија са преко 900.000 филијала у земљама широм света. Од деведесетих година прошлог века број мултинационалних компанија се удвостручио, а број филијала увећао за више од пет пута. У том смислу, ове компаније су постале носиоци развоја светске привреде.

У периоду 2001. до 2014. године остварен је нето прилив директних страних инвестиција у износу од преко 18 милијарди евра, највећим делом по основу приватизације друштвених предузећа. У посматраном периоду највећи прилив страних директних инвестиција остварен је 2006. године, захваљујући продаји „Мобтела“ норвешкој телекомуникационој компанији „Telenor“ за 1,513 милијарди евра, а 2011. године остварен је знатно већи прилив страног капитала због продаје компаније „Делта Макси“ белгијском „Delhaize“-у за преко 900 милиона евра.

Република Србија је задњих година видно напредовала у унапређењу свог пословног амбијента. Према извештају „Doing Business 2016“ Србија, према условима пословања, заузима 59. место од 189 ранжираних земаља, што је побољшање за 9 места у односу на претходну годину. Највећи број мултинационалних компанија које су инвестирале на простору Републике Србије, потичу из земаља Европске уније, поготову из самог окружења – Италије, Аустрије, Словеније, Хрватске, Мађарске, Грчке. Но, ту су и познате компаније из Русије, Америке, Јужне Кореје. Већина њих је дошло приватизацијом друштвених фирми. Мало је гинфилд инвестиција, а нарочито заједничких улагања и браунфилд инвестиција.

ЗАКЉУЧАК - Реформски процеси у Републици Србији, започети почетком овог века, створили су повољан амбијент за улагања мултинационалних компанија у нашу земљу. У периоду 2001.-2014. године остварен је значајан нето прилив страних директних улагања (око 18 милијарди евра), највећим делом приватизацијом друштвених предузећа. Највише су инвестирале компаније из Европске уније, углавном у услужни сектор.

Ова улагања имала су вишеструки значај за нашу земљу. Пре свега, заустављен је даљи колапс и пропадање наше економије, остварена извесна привредна стабилност и створени услови за њен опоравак и убрзани развој. Затим, мултинационалне компаније су преко страних директних инвестиција умногоме измениле имиџ и перформансе приватизованих предузећа, а тиме и привреде у целини, уносећи модерна технологија, ефикасно управљање и савремени менаџмент. Захваљујући присутности мултинационалних компанија, у периоду 2001-2014. године БДП је кумулативно већи за 47,2%, већи извоз скоро 5,8 пута и трговински дефицит мањи за 36,6

Спроведена анализа показује да већи обим улагања унапређује основне перформансе предузећа кроз већи обим производње, бољи квалитет производа, профитабилније пословање, а стим у вези и веће зараде и бољи животни стандард запослених. У посматраном периоду, већина компанија бележи тренд сталног увећања пословних активности, профитабилности и извоза. Посебан је значајан њихов индиректни допринос преко повезаних пословних партнера, на запосленост, обим пословања, ефикасност у раду, едукацију, знања. Досадашњи прилив страних директних

инвестиција показује да наша земља представља привлачну дестинацију за страна улагања, мада се на томе и даље мора радити. Према истраживању компаније “Ernest and Jang” Србија је једна од пет најатрактивнијих држава за стране директне инвестиције у Европској индустрији и друга по стопи пораста броја новоотворених радних места насталих по основу страних директних инвестиција у 2016. години.

На основу свега потврђена је основна хипотеза рада – “*Што је већа присутност мултинационалних компанија при приватизацији привредних субјеката у земљи, то је бржи њен привредни раст и развој*».

На основу материје изложене у раду, доказивања хипотеза, аргументовано и непобитно је доказано да у савременим условима пословања стране директне инвестиције, а тиме и деловање мултинационалних компанија, представљају значајан фактор привредног развоја. То је посебно значајно за земље у развоју, а поготову за транзиционе привреде, као што је привреда Србије. У том смислу, овај рад може корисно послужити као добра основа за даље реформске процесе у циљу унапређења нашег пословног амбијента, а све ради мотивисаности мултинационалних компанија за улагања у нашу привреду.

5. Остварени резултати и научни допринос

Кандидат је у свом раду веома детаљно, комплексно и садржајно обрадио једну значајну, а посебно актуелну област наше економије. Истраживања су усмерена на сагледавању доприноса мултинационалних компанија свеукупном привредном развоју Републике Србије. Приказани су како директни, тако и индиректни ефекти њихових активности.

Република Србија је у једном дужем периоду заокупљена реформским променама. Резултати су видљиви, мада се радикалне промене а тиме и ефекти, тек очекују. Комадна економија и дириговани систем већ увелико уступају место либералној економији и тржишном начину привређивања. Стим у вези, отвореност привреде и повољно привредно окружење омогућују прилив страног капитала а тиме и долазак мултинационалних компанија. Томе у многоме доприносе и глобална кретања која се одвијају у светској привреди.

Промене својинских односа, то јест приватизација друштвених и државних предузећа представља окосницу транзиционих процеса у нашој земљи. Некада познати привредни гиганти и носиоци привредног развоја, у новим условима пословања постали су проблем и кочница даљег развоја. Приватизациом односно променом власништва, те «ресетовањем» њиховог организовања и економијом пословања од стране власника, друштвена и јавна предузећа посту филијале мултинационалних компанија, али и лидери у својим областима.

С правом кандидат истиче, да доласком мултинационалних компанија битно се мењају основне перформансе наше привреде. Инвестирањем, уводи се савремена техника и технологија у производњи, повећава се техничка опремљеност рада, проширује асортиман и побољшава квалитет производа, унапређује се знање и умешност у раду, уводе се нови модели и методе рада и пословања. Уз то, побољшава се конкурентска способност и позиционирање на тржишту, а посебно ефикасност, рационалност и профитабилност у пословању.

У досадашњем периоду, многе познате мултинационалне компаније су се «одомаћиниле» на нашем тржишту, улажући значајна средства, добрим делом кроз процес приватизације. Само у периоду од 2001-2014 године уложено је 18 милијарди Еура нето страних директних инвестиција. Проблем је у томе што се већи део тих улагања односи на услужни сектор, а мање у производњи разменљивих добара. Но, поред тога, њихов допринос је видљив кроз раст БДП, запосленост, извоз, смањење буџетског дефицита итд.

Резултати истраживања до којих је кандидат дошао у овом раду, недвосмислено указују да су мултинационалне компаније, преко страних директних инвестиција, у савременим условима пословања постале носиоци привредног развоја светске привреде. То је потврђено и на примеру Републике Србије. Управо захваљујући њима, привреда наше земље је успела да заустви тренд продубљивања кризе, стабилизује пословање и оствари видан напредак.

Кроз детаљну анализу петнаест мултинационалних компанија кандидат је изложио њихов појединачни допринос развоју наше економије. Посебно се указује на директне ефекте о значају за свако предузеће, ако и на индиректан ефекат по основу кооперативних односа, те на улагања у пројекте од општег друштвеног значаја.

Научни допринос овог рада огледа се, пре свега, у научном приступу истраживања ове сложене и комплексне области. Захвањујући расположивим теориским и практичним сазнањима, кандидат је применом научних метода успео да дође до веома значајних резултата истраживања. Пре свега, земље у транзицији, као што је Србија, не може да очекује убрзани раст и приближавање развијеним земљама без страних директних инвестиција и присуство мултинационалних компанија. Друго, ради остварења бољих ефеката, прилив страног капитала треба усмеравати, пре свега, мерама економске политике. Треба тежити да се улагања врше што је могуће више у сектору размениљивих добара. Треће, приливом страних директних инвестиција стварају се услови за елиминисање или ублажавање присутних неравнотежа, како спољних тако и унутрашњих. Четврто, то је најбољи начин да се побољшавају пословне перформансе како привредних тако и привреде у целини. На крају, преко убрзаног привредног раста стварају се услови за бољи животни стандард становништва и уопште благостање људи.

Резултати истраживања кандидата могу корисно послужити као полазна основа за даље истраживања у овој области. Такође, они могу бити добра основа као полазна основа за даља истраживања у овој области, за креирање мера економске политике, ради унапређења пословног амбијента, а пре свега, у циљу привлачења гринфилд инвестиција на нашем простору.

6. Закључак

Приватизација друштвених предузећа у Републици Србије, започиње деведесетих година прошлог века, а посебно интезивирана почетком овог века полако се приводи крају. Приватизован је и мали број јавних предузећа, мада се промена власништва највећег броја ових привредних субјеката очекује наредних година. Остварени ефекти, као што је кандидат истакао у раду, углавном су испод очекивања.

Позитивно у овом процесу је учествовање великог броја мултинационалних компанија, које су од посрнутих предузећа стварили лидере у појединим областима. Они су данас носиоци нашег привредног развоја – водећи инвеститори, извозници, имају високу профитабилност, запошљавају велики број радника, директно или у повезаним предузећима. Другим речима, мултинационалне компаније су најзаслужније за данашњи напредак наше економије. Тиме је потврђена основна и помоћне хипотезе у овом раду.

Даљим унапређењем пословног амбијента, побољшавање кредитног реинтинга, а посебно либерализациом економских токова, реално је очекивати да наша земља постане веома атрактивно подручје за привлачење директних инвестиција и долазак водећих мултинационалних компанија из Азије, Далеког Истока, САД. То ће убрзати наш даљи раст и развој и допринети повећању општег и друштвеног благостања.

УНИВЕРЗИТЕТ „ЦОН НЕЗБИТ“

Гоце Делчева 8а, 11000 Београд

Извештај комисије о оцени докторске дисертације

Докторска дисертација «**ЗНАЧАЈ МУЛТИНАЦИОНАЛНИХ КОМПАНИЈА У ПРОЦЕСУ ПРИВАТИЗАЦИЈЕ ПРЕДУЗЕЋА У СРБИЈИ**» је урађена у свему према одобреној пријави, оригинално је и самостално научно дело, па су се сткли услови за њену одбрану.

Место и датум:
Зајечар, 7.08.2016 године

Чланови Комисије за оцену и одбрану
докторске дисертације:

Проф. др Силвана Илић, Факултет за
менаџмент Зајечар

Проф. др Живко Кулић, Факултет за
право, јавну управу и безбедност

Проф. др Радмило Николић, Технички
факултет Бор